

ครูสังคมกับพุทธศาสตร์

Social Studies Teachers and Buddhist Studies

ณทิพรดา ไชยศิลป์

Natiprada Chaisin

สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Program in Teaching Social Studies,

Faculty of Education, Mahamakut Buddhist University

E-mail: natiprada10@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received): 24 กุมภาพันธ์ 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised): 26 มีนาคม 2568

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted): 5 เมษายน 2568

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาการบูรณาการพุทธศาสตร์กับการสอนสังคมศึกษาในสถานศึกษา โดยวิเคราะห์บทบาทของครูสังคมในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการจัดการเรียนการสอน ผลการศึกษาพบว่า ครูสังคมสามารถนำหลักพุทธธรรมสำคัญมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผู้เรียน ได้แก่ หลักพรหมวิหาร 4 หลักอิทธิบาท 4 และหลักไตรสิกขา ผ่านการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น การใช้กรณีศึกษา การทำโครงการคุณธรรม และการฝึกปฏิบัติธรรม บทความนี้เสนอ “โมเดลการบูรณาการพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคม” ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ด้าน คือ 1) หลักหลักธรรมพื้นฐาน 2) หลักการจัดการเรียนรู้ 3) ด้านการพัฒนาผู้เรียน และ 4) ด้านการประเมินตามแนวพุทธ สรุปการใช้โมเดลการบูรณาการพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคม ทำให้การจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษามีประสิทธิภาพมากขึ้น สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ในการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านวิชาการและคุณธรรมจริยธรรมควบคู่ไปกับการส่งเสริมให้เกิดสังคมที่สงบสุขตามแนวทางของพุทธศาสตร์ได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ: ครูสังคม, พุทธศาสตร์, การบูรณาการ

Abstract

This academic article aims to study the integration of Buddhist principles into Social Studies teaching in educational institutions by analyzing the role of Social Studies teachers in applying Buddhist doctrines to classroom instruction. The findings indicate that teachers effectively employ key Buddhist teachings including the Four Brahma viharas (Divine Abodes), the Four Idhiopids (Bases of Success), and the Threefold Training to enhance student development through diverse instructional strategies, such as case studies, moral project activities, and meditation practices. The paper proposes the "Buddhist Integration Model for Social Studies Teachers," which comprises four main components: 1) fundamental Buddhist doctrines, 2) principles of instructional management, 3) student development

strategies, and 4) Buddhist-oriented assessment methods. The application of this integration model significantly improves the effectiveness of Social Studies instruction, achieving both academic and moral objectives, while simultaneously fostering a peaceful society in line with Buddhist principles.

Keywords: Social Studies Teacher, Buddhist Studies, Integration.

บทนำ

การจัดการเรียนการสอนในตั้งแต่สมัยอดีต โดยมีพระเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้รวมถึงใช้พื้นที่วัดเป็นสถานศึกษา นอกจากนี้ยังมีการจัดการศึกษาในพระราชวังด้วย ต่อมาได้มีการขยายการจัดการเรียนการสอนสู่โรงเรียน และก่อให้เกิดหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยแบ่งสาระสำคัญ 8 สาระการเรียนรู้ และในวิชาพระพุทธศาสนา จัดอยู่ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ในรายวิชาพระพุทธศาสนามีกระบวนการจัดการเรียนการสอนในลักษณะที่ขาดทักษะการจัดการเรียนการสอนให้เกิดเป็นรูปธรรมหรือเข้าสู่วิถีชีวิตของคนในปัจจุบัน หลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมระบบการศึกษาและวิถีชีวิตของคนไทยมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่สังคมกำลังเผชิญวิกฤตด้านคุณธรรมจริยธรรม การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ครูสังคมศึกษามีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดหลักพุทธธรรมสู่ผู้เรียน เนื่องจากสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาครอบคลุมเนื้อหาด้านศาสนา ศีลธรรม และวัฒนธรรม ในการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญสำคัญในการพัฒนาคุณลักษณะต่างๆ ของ ผู้เรียนให้มีคุณภาพ เกิดสมรรถนะทักษะสูงในการพัฒนา สมรรถนะของผู้เรียน รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของ สังคมโลก สามารถเรียนรู้การดำรงชีวิตอยู่ในสังคม และการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีความสุข และมีวิธีการสอนแบบการถ่ายทอด อบรม การแลกเปลี่ยน กระบวนการปรับการเรียนการสอน หรือการถ่ายทอด ความรู้ของครูสู่ผู้เรียน (พระพันธ์วัฒน์ ธรรมวาทโน (ภูมิรัง), ประยูร แสงใส, 2564)

ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาที่บูรณาการทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา สอดคล้องกับ สมเจตน์ ผิวทองงาม (2559) ว่า การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนช่วยพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ การบูรณาการหลักธรรมทางศาสนาในการสอนสังคมศึกษาช่วยพัฒนาทักษะทางสังคมและจริยธรรมของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์ความสำคัญของพุทธศาสตร์ในการจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษา 2) นำเสนอแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการจัดการเรียนการสอน 3) เสนอแนะแนวทางการพัฒนาครูสังคมตามแนวพุทธ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างครูสังคมกับพุทธศาสตร์มีความสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาไทย โดยเน้นย้ำถึงความสำคัญของการบูรณาการมิติทางจิตวิญญาณและศีลธรรมในการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาแนวทางการจัดการเรียนการสอนตามหลักพุทธธรรมจึงเป็นทั้งการสืบสานภูมิปัญญาไทยและการตอบสนองต่อความท้าทายของการศึกษาในศตวรรษที่ 21 โดยบทความนี้จะกล่าวถึง 1) การศึกษาหลักพุทธธรรมที่สำคัญสำหรับครู 2) การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการจัดการเรียนการสอน 3) กรณีศึกษาการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ในโรงเรียน

แนวคิดพื้นฐานทางพุทธศาสตร์สำหรับครู

แนวคิดพื้นฐานทางพุทธศาสตร์สำหรับครูเป็นหลักการสำคัญที่ช่วยให้ครูสามารถจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเน้นที่การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของผู้เรียนควบคู่ไปกับความรู้ทางวิชาการ หลักธรรมทางพุทธศาสนาไม่เพียงช่วยให้ครูมีแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและปัญญา แต่ยังเป็นเครื่องมือในการสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีความสุขและสมดุล ครูที่เข้าใจและประยุกต์ใช้หลักธรรมเหล่านี้จะสามารถสร้างแรงบันดาลใจและปลูกฝังคุณค่าเชิงบวกให้แก่ผู้เรียนได้อย่างยั่งยืน ส่งผลให้เกิดสังคมแห่งความสงบสุขตามหลักพุทธศาสตร์อย่างแท้จริง

1. หลักพุทธธรรมสำหรับครู

หลักธรรมทางพุทธศาสนาถือเป็นหัวใจสำคัญที่ช่วยให้ครูสามารถพัฒนาผู้เรียนได้อย่างสมดุลทั้งด้านวิชาการและจิตใจ การเข้าใจและนำหลักธรรมเหล่านี้มาใช้จะทำให้ครูมีแนวทางที่ชัดเจนในการจัดการเรียนรู้ ช่วยปลูกฝังคุณธรรมและเสริมสร้างคุณลักษณะที่ดีให้แก่ผู้เรียนอย่างเป็นรูปธรรม

พรหมวิหาร 4

จากการศึกษาของพระมหาเถรวิมล กลฺยาณธมโม (สมถ์) และพระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม (2563) พบว่า คุณธรรมภายในนั้นเป็นลักษณะที่สำคัญในการเป็นครูของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักพรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมอีกประการที่ครูควรจะต้องปฏิบัติปฏิบัติประจำใจอันประเสริฐ เป็นหลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์เป็นธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจ และกำกับความประพฤติเพื่อให้ปฏิบัติตนต่อมนุษย์และสัตว์โดยชอบ หรือเรียกอย่างง่าย ๆ ว่าเป็น “ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม” หรือ “ธรรมของผู้ใหญ่ปกครองผู้น้อย” มี 4 ประการ คือ

1. เมตตา คือ ความรักและปรารถนาดี
 - แสดงความรักความเอื้ออาทรต่อศิษย์อย่างบริสุทธิ์ใจ
 - ส่งเสริมให้ศิษย์มีความสุขในการเรียนรู้
 - ดูแลเอาใจใส่ศิษย์อย่างทั่วถึงและเท่าเทียม
2. กรุณา คือ ความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์
 - ช่วยเหลือศิษย์ที่มีปัญหาในการเรียน
 - แก้ไขข้อบกพร่องของศิษย์ด้วยความเข้าใจ
 - ให้คำปรึกษาและแนะแนวทางที่เหมาะสม
3. มุทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี
 - ชื่นชมเมื่อศิษย์ประสบความสำเร็จ
 - ส่งเสริมศักยภาพของศิษย์แต่ละคน
 - สร้างกำลังใจในการพัฒนาตนเอง
4. อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง
 - รักษาความยุติธรรมในการสอนและประเมินผล
 - วางเฉยอย่างมีเหตุผลเมื่อจำเป็น
 - ให้ศิษย์เรียนรู้จากผลของการกระทำ

อิทธิบาท 4

พระเจริญ บุญเทศ, ดร. และ ดร.ลัดดาวัลย์ คงทอง (2563) ได้อธิบายการประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 ในการพัฒนาครู ดังนี้

1. ฉันทะ คือ ความพอใจรักใคร่ในหน้าที่

- มีใจรักในวิชาชีพครู
 - กระตือรือร้นในการพัฒนาตนเอง
 - แสวงหาความรู้และวิธีการสอนใหม่ๆ
2. วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม
 - พยายามในการสอนและพัฒนาศิษย์
 - ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค
 - มุ่งมั่นพัฒนาการสอนอย่างต่อเนื่อง
 3. จิตตะ คือ ความเอาใจใส่
 - มีสมาธิในการสอน
 - ใส่ใจรายละเอียดในการจัดการเรียนรู้
 - ติดตามพัฒนาการของศิษย์อย่างสม่ำเสมอ
 4. วิมังสา คือ การไตร่ตรองหาเหตุผล
 - วิเคราะห์และประเมินผลการสอน
 - ทำวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน
 - แก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ

สรุปการประยุกต์ใช้หลักอริยบท 4 เป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยให้ครูสามารถพัฒนาตนเองในวิชาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยส่งเสริมให้ครูมีใจรัก มุ่งมั่น มีสมาธิ และสามารถคิดวิเคราะห์ปรับปรุงกระบวนการสอนอยู่เสมอ การปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ไม่เพียงแต่จะส่งผลดีต่อการพัฒนาศักยภาพของตัวครูเองเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อไปถึงผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ และนำไปสู่การสร้างสังคมที่ดีงามต่อไปในอนาคต

2. จรรยาบรรณครูตามแนวพุทธ

รศ. เวียงแก้ว (2560) ได้วิเคราะห์จรรยาบรรณวิชาชีพครูตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ศีล 5 เป็นหลักธรรมที่ผู้ประกอบวิชาชีพต่างๆ ต้องถือปฏิบัติในการทำงานที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าจรรยาบรรณวิชาชีพ เพราะศีล 5 มุ่งให้บุคคลผู้ปฏิบัติมีกาย วาจาสงบ ทำให้มีสติในการทำงาน ช่วยให้เกิด เรียบร้อย สงบสุขในสังคม และได้วิเคราะห์จรรยาบรรณวิชาชีพครูตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งเน้นการจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงฝึกการปฏิบัติให้ทำได้คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้ปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามแก่นักเรียน (ผกาพรรณ กรอบแก้ว และคณะ, 2567)

1. จรรยาบรรณต่อตนเอง
 - รักษาศีล 5 อย่างเคร่งครัด
 - พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง
 - ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
2. จรรยาบรรณต่อวิชาชีพ
 - รักษาเกียรติและศักดิ์ศรีแห่งวิชาชีพ
 - พัฒนาวิชาชีพด้วยการศึกษาค้นคว้า
 - สร้างสรรค์นวัตกรรมทางการศึกษา
3. จรรยาบรรณต่อผู้รับบริการ
 - ให้การดูแลช่วยเหลือศิษย์อย่างเต็มความสามารถ
 - ไม่แสวงหาประโยชน์จากศิษย์
 - รักษาความลับของศิษย์

สรุปจรรยาบรรณครูตามแนวพุทธจริยศาสตร์เน้นการนำศีล 5 มาใช้เป็นหลักปฏิบัติในการทำงาน ครูจำเป็นต้องรักษาศีล พัฒนาตนเอง และเป็นแบบอย่างที่ดีให้นักเรียน รวมทั้งต้องรักษาเกียรติแห่งวิชาชีพด้วยการแสวงหาความรู้ สร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ๆ และให้บริการแก่นักเรียนด้วยความจริงใจ ไม่เอาเปรียบนักเรียน เพื่อสร้างสังคมแห่งความสงบสุขอย่างยั่งยืน

3. การพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา

สมาลี ชัยเจริญ และคณะ (2565) ได้เสนอแนวทางการพัฒนาครูตามหลักไตรสิกขา ดังนี้

1. ศีล คือ การพัฒนาด้านพฤติกรรม
 - รักษาระเบียบวินัยและจรรยาบรรณ
 - ควบคุมกาย วาจาให้เหมาะสม
 - สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น
2. สมาธิ คือ การพัฒนาด้านจิตใจ
 - ฝึกสมาธิและสติในการทำงาน
 - ควบคุมอารมณ์ให้มั่นคง
 - พัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง
3. ปัญญา คือ การพัฒนาด้านความรู้
 - พัฒนาความรู้ในวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง
 - ฝึกการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล
 - แก้ปัญหาด้วยปัญญา

สรุปการพัฒนาตนของครูตามหลักไตรสิกขาแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ การรักษาศีลเพื่อควบคุมพฤติกรรมและสร้างความสัมพันธ์ที่ดี การฝึกสมาธิเพื่อเสริมสร้างสติและความมั่นคงทางอารมณ์และการใช้ปัญญาในการพัฒนาความรู้ คิดวิเคราะห์ และแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ครูเติบโตทั้งด้านบุคลิกภาพ จิตใจ และสติปัญญาอย่างสมดุล

การบูรณาการพุทธศาสตร์ในการสอนสังคมศึกษา

1. การประยุกต์หลักธรรมในการสอน

วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒนา (2562) ได้นำเสนอ แนวทางการประยุกต์หลักธรรมในการสอนสังคมศึกษาและพระพุทธศาสนา ดังสุภาษิตในพระพุทธศาสนาที่กล่าวว่า “ปัญญา โลกสมมี ปชโชโต” แปลว่า ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก (พระไตรปิฎกเล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ 7 [ฉบับมหาจุฬาฯ] สังยุตตนิกาย สคาถวรรค) เพราะเมื่อพบปัญญาก็พบความสุขที่แท้จริงได้ (โผผกา ผิวดำ และพระมหากิตติคุณ สุกิตติเมธี, 2564) ได้กล่าวถึง การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมเป็นจึงเป็นสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสถาบันการศึกษา ดังนี้

- 1) การใช้หลักไตรสิกขาในการจัดการเรียนรู้
 - ศีล คือ การจัดกิจกรรมที่ฝึกระเบียบวินัยและความรับผิดชอบ
 - สมาธิ คือ การฝึกสมาธิก่อนเรียนและระหว่างเรียน
 - ปัญญา คือ การพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหา
- 2) การประยุกต์หลักอริยสัจ 4
 - การระบุปัญหาสังคมที่ต้องการศึกษา
 - การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาอย่างเป็นระบบ

- การกำหนดเป้าหมายและแนวทางแก้ไข
- การลงมือปฏิบัติและประเมินผล

3) การใช้หลักโยนิโสมนสิการ

- การคิดเป็นระบบ
- การพิจารณาเหตุปัจจัย
- การคิดแบบองค์รวม
- การประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง

สรุปการประยุกต์หลักธรรมในการสอนมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติทั้งด้านศีล สมาธิ และ ปัญญาตามหลักไตรสิกขา ส่งเสริมทักษะการคิดและแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบตามหลักอริยสัจ 4 และ กระตุ้นให้ผู้เรียนมีทักษะการคิดอย่างมีเหตุผลตามหลักโยนิโสมนสิการ ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ ไปใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน

2. การสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรม

สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยให้ความสำคัญกับการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมในกระบวนการผลิตและพัฒนา นักศึกษาวิชาชีพครู โดยมุ่งบูรณาการหลักพุทธศาสตร์ในการจัดการเรียนการสอน เพื่อส่งเสริมให้นักศึกษามีความรู้คู่คุณธรรม และมีศักยภาพในการเป็นครูที่ดีทั้งด้านวิชาการและจริยธรรม กิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นล้วนเน้นการฝึกปฏิบัติ และเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นครูที่มีคุณค่า ตามแนวทางของพุทธธรรมอย่างแท้จริง

พระมหาสมปอง ฐานิสฺสโร (2565) ได้เสนอวิธีการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมในการสอน สังคมศึกษา

1. การใช้กรณีศึกษาและสถานการณ์จริง โดยทางสาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ ได้จัดโครงการพัฒนาการจัดการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างทักษะนักศึกษาครูให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ศตวรรษที่ 21 ในกิจกรรมที่ 2 ขึ้น ณ โรงเรียนศุภวรรณ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของนักศึกษาวิชาชีพครู สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา ซึ่งวิเคราะห์ได้ดังนี้

- วิเคราะห์เหตุการณ์ปัจจุบันในมิติทางจริยธรรม
- อภิปรายประเด็นทางสังคมและศีลธรรม
- เชื่อมโยงกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา

ภาพที่ 1 การจัดกิจกรรมที่ 2 ครูสังกกับพุทธศาสตร์ ณ โรงเรียนศุภวรรณ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

2. การจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม

- โครงการคุณธรรม
- กิจกรรมจิตอาสา
- การฝึกปฏิบัติธรรม
- การทำความดีในชีวิตประจำวัน

3. การประเมินพฤติกรรมเชิงคุณธรรม

- การสังเกตพฤติกรรม
- การใช้แฟ้มสะสมงาน
- การสะท้อนคิดของผู้เรียน

สรุปคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย เน้นการบูรณาการคุณธรรมจริยธรรม ด้วยหลักพุทธศาสตร์ ผ่านการจัดกิจกรรมที่ให้นักศึกษาครูวิเคราะห์กรณีศึกษาและสถานการณ์จริง จัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมอย่างเป็นรูปธรรม และใช้การประเมินพฤติกรรมเชิงคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง ช่วยสร้างครูสังคมศึกษาที่มีทั้งความรู้และคุณธรรมสู่สังคมอย่างยั่งยืน

3. การใช้พุทธวิธีในการสอน

สุนีย์ ผจญศิลป์ (2564) ได้นำเสนอพุทธวิธีในการสอนสังคมศึกษา ดังนี้

1. หลักการสอนแบบพุทธวิธี

- สอนแบบเป็นขั้นตอน จากง่ายไปยาก
- สอนโดยใช้เหตุและผล
- สอนให้เหมาะกับผู้เรียน
- สอนด้วยความเมตตา

2. เทคนิคการสอน

- การใช้คำถามกระตุ้นความคิด
- การยกตัวอย่างและอุปมาอุปไมย
- การสาธิตและให้ปฏิบัติจริง
- การเล่าเรื่องสอดแทรกคุณธรรม

3. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้

- การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์
- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้
- การสะท้อนคิด
- การประยุกต์ใช้ในชีวิต

การบูรณาการพุทธศาสตร์ในการสอนสังคมศึกษาควรคำนึงถึง

- ความเหมาะสมกับวัยและระดับของผู้เรียน
- การเชื่อมโยงกับชีวิตจริงและสังคมปัจจุบัน
- การใช้สื่อและเทคโนโลยีที่เหมาะสม
- การประเมินผลที่ครอบคลุมทั้งความรู้และคุณธรรม

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการด้วยพุทธศาสตร์ ส่งผลให้นักศึกษาและนักเรียนได้เรียนรู้อย่างเป็นระบบ เหมาะสมกับวัยและระดับความเข้าใจ ช่วยพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และ

ตัดสินใจโดยใช้เหตุผล เกิดคุณธรรมจากการซึมซับแบบอย่างที่ดี และสามารถเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมไปสู่การประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การพัฒนาผู้เรียนตามแนวพุทธ

การพัฒนาผู้เรียนตามแนวพุทธ คือ กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวมตามหลักพุทธธรรม โดยบูรณาการการพัฒนาทั้งด้านพฤติกรรม (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา ซึ่งพระศักดิ์ดาณโทโก (สุวรรณทา) และสมศักดิ์ บุญปู (2558) ได้กล่าวไว้ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเรียนการสอนของครูหรือสถานศึกษาที่ดำเนินการจัดการศึกษา สามารถทำให้ผู้เรียนมีพัฒนาการครบทั้ง 4 ด้าน อันประกอบด้วย พัฒนาการทางด้านกาย (กายภาวนา) พัฒนาการทางด้านสังคม (ศีลภาวนา) พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา) และพัฒนาการทางด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยใช้หลักพุทธธรรมประกอบด้วย

1. การพัฒนาปัญญา 3

1) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาจากการฟัง การอ่าน การเรียนรู้

- การแสวงหาความรู้จากแหล่งต่างๆ
- การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
- การเรียนรู้จากประสบการณ์ผู้อื่น

2) จินตามยปัญญา คือ ปัญญาจากการคิดพิจารณา

- การคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล
- การใช้วิจารณ์ญาณในการพิจารณา
- การเชื่อมโยงความรู้กับประสบการณ์

3) ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาจากการปฏิบัติและพัฒนา

- การลงมือปฏิบัติจริง
- การฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ
- การสะท้อนคิดและพัฒนาตนเอง

สรุปการพัฒนาปัญญาตามหลักพุทธศาสนา 3 ด้าน ได้แก่ สุตมยปัญญา เน้นการแสวงหาความรู้จากการฟัง การอ่าน และประสบการณ์ของผู้อื่น จินตามยปัญญา เน้นการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผลและเชื่อมโยงกับประสบการณ์เดิม ภาวนามยปัญญา เน้นการฝึกปฏิบัติจริง จนเกิดความชำนาญ และพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืน

2. การฝึกทักษะชีวิตตามหลักพุทธธรรม

1) การพัฒนาทักษะทางกาย

- การดูแลสุขภาพกาย
- การควบคุมพฤติกรรมและการแสดงออก
- การมีระเบียบวินัยในการดำเนินชีวิต

2) การพัฒนาทักษะทางจิต

- การควบคุมอารมณ์
- การฝึกสมาธิและสติ
- การพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง

3) การพัฒนาทักษะทางปัญญา

- การคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา
- การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล
- การประยุกต์ใช้ความรู้ในชีวิตจริง

สรุปการฝึกทักษะชีวิตตามหลักพุทธธรรมมุ่งพัฒนา 3 ด้าน คือ ด้านกายเน้นวินัยและการดูแลตนเอง ด้านจิตเน้นสมาธิ การควบคุมอารมณ์และความเข้มแข็ง และด้านปัญญาเน้นการคิดวิเคราะห์ตัดสินใจอย่างมีเหตุผล นำไปใช้ในชีวิตจริงอย่างมีประสิทธิภาพ

3. การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม

- 1) การพัฒนาด้านศีล
 - การรักษาศีล 5
 - การมีวินัยและความรับผิดชอบ
 - การเคารพสิทธิของผู้อื่น
- 2) การพัฒนาด้านจิตใจ
 - การมีเมตตากรุณา
 - การมีความกตัญญู
 - การมีจิตสาธารณะ
- 3) การพัฒนาด้านปัญญา
 - การรู้เท่าทันความเป็นจริงของชีวิต
 - การพิจารณาเหตุผลอย่างถูกต้อง
 - การดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท

สรุปได้ว่า การพัฒนาผู้เรียนตามแนวพุทธเป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวมตามหลักไตรสิกขา ประกอบด้วย การพัฒนาปัญญา 3 ด้าน (สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา) การฝึกทักษะชีวิตตามหลักพุทธธรรม (การพัฒนาทางกาย จิต และปัญญา) และการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) โดยมุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองอย่างสมดุลทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เพื่อดำเนินชีวิตที่ดีงามและเป็นประโยชน์ต่อสังคม

กิจกรรมทางพุทธศาสนาในโรงเรียน

การส่งเสริมกิจกรรมทางพุทธศาสนาในโรงเรียนเป็นแนวทางหนึ่งที่ช่วยปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และความมีวินัยให้แก่ผู้เรียน โดยอาศัยหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ตัวอย่างกรณีศึกษาที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี ได้แก่

1. โครงการทำวัตรเช้า-เย็น

- นักเรียนและครูร่วมกันสวดมนต์ไหว้พระก่อนเริ่มเรียนและหลังเลิกเรียน
- สร้างวินัยและสมาธิในการดำเนินชีวิตประจำวัน

2. วันสำคัญทางพุทธศาสนา

จัดกิจกรรมถวายเทียนพรรษา เวียนเทียน และบำเพ็ญประโยชน์ในวันสำคัญ เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา อาสาฬหบูชา และนักเรียนได้เรียนรู้และปฏิบัติตามหลักธรรมของพุทธศาสนา

3. โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน

- นักเรียนชายสามารถเข้าร่วมบรรพชาเพื่อศึกษาและปฏิบัติธรรม
- นักเรียนหญิงสามารถเข้าค่ายปฏิบัติธรรมเพื่อฝึกสมาธิและเจริญสติ

4. หลักสูตรพุทธศาสนาในชั้นเรียน

ได้นำแนวคิดทางพุทธศาสนามาบูรณาการเข้ากับการเรียนรู้ในแต่ละวิชา เช่น วิชาศีลธรรม สังคมศึกษา และภาษาไทย และใช้กรณีศึกษาทางพุทธศาสนาเป็นสื่อการสอน

ภาพที่ 2 การจัดกิจกรรมที่ 2 ณ โรงเรียนศุภวรรณ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

5. การจัดการเรียนรู้แบบพุทธวิธี

การจัดการเรียนรู้แบบพุทธวิธีมุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่ช่วยให้นักเรียนพัฒนาทางด้านปัญญา ศีล และสมาธิ โดยอาศัยหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นแนวทาง ตัวอย่างกรณีศึกษาที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี ได้แก่

- 1) การใช้หลักไตรสิกขาในการเรียนการสอน
 - การปลูกฝังศีล คือ ใช้กิจกรรมทางศีลธรรม เช่น การให้เด็กช่วยเหลือผู้อื่น การทำจิตอาสา
 - การฝึกสมาธิ คือ นำกิจกรรมการฝึกสมาธิสั้นๆ ก่อนเริ่มเรียน เช่น การนั่งสมาธิ 5-10 นาที
 - การพัฒนาปัญญา คือ ใช้วิธีตั้งคำถามปลายเปิด กระตุ้นให้นักเรียนคิดวิเคราะห์
- 2) การใช้พุทธศิลป์และพุทธปัญญาเป็นสื่อการสอน
 - ใช้ภาพวาดทางพุทธศาสนาและนิทานชาดกเพื่ออธิบายหลักธรรม
 - จัดการเรียนรู้ผ่านละครธรรมะหรือกิจกรรมบทบาทสมมติ
- 3) การจัดกระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์
 - ให้เด็กลงพื้นที่ศึกษาและทำกิจกรรม เช่น เยี่ยมชมวัด ฟังพระเทศน์
 - ฝึกฝนการปฏิบัติ เช่น การปฏิบัติสมาธิ การฝึกสติในชีวิตประจำวัน
- 4) การเรียนรู้แบบอริยสัจ 4 และมรรค 8

ใช้กระบวนการเรียนรู้โดยอาศัยหลักอริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) ในการแก้ปัญหาต่างๆ ให้เด็กฝึกปฏิบัติมรรค 8 ผ่านการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การพูดจาดี การคิดเชิงบวก

การประเมินผลตามแนวพุทธ

การประเมินผลตามแนวพุทธศาสนาเป็นการประเมินที่มุ่งเน้นพฤติกรรมเชิงคุณธรรมและจริยธรรม (พระมหาจินดา อาจารย์กุลโล, 2526) ของผู้เรียนมากกว่าผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาเพียงอย่างเดียว ตัวอย่างแนวปฏิบัติที่ดี ได้แก่

1. การประเมินผลตามหลักไตรสิกขา

- ประเมินด้านศีล คือ สังเกตพฤติกรรมและจิตสำนึกด้านคุณธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ ความมีวินัย
- ประเมินด้านสมาธิ คือ ใช้แบบทดสอบหรือการสังเกตความสามารถในการจดจ่อ
- ประเมินด้านปัญญา คือ วัดจากการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหา

2. การใช้สมุดพฤติกรรมธรรมะ คือ ให้นักเรียนบันทึกการปฏิบัติธรรมและพฤติกรรมดีๆ ในแต่ละวัน ครูและผู้ปกครองสามารถให้ข้อเสนอแนะได้

3. การประเมินโดยใช้วิธีพุทธวิธี คือ ใช้วิธีการซักถาม (ปุจฉา-วิสัชนา) เพื่อวัดความเข้าใจ หลักธรรม และใช้กิจกรรมเวียนธรรมเพื่อให้เด็กได้แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ด้านธรรมะ

4. การประเมินผลจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางพุทธศาสนา คือ วัดผลจากการเข้าร่วมกิจกรรม เช่น การสวดมนต์ การเวียนเทียน การทำสมาธิ และใช้แบบประเมินตนเองและการประเมินจากเพื่อนร่วมชั้น

สรุปการนำกิจกรรมทางพุทธศาสนา การจัดการเรียนรู้แบบพุทธวิธี และการประเมินผลตาม แนวพุทธมาประยุกต์ใช้ในโรงเรียน ช่วยส่งเสริมให้นักเรียนเติบโตเป็นบุคคลที่มีคุณธรรม จริยธรรม มีสติปัญญา และสามารถนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขและสงบสุข

บทสรุป

การบูรณาการพุทธศาสตร์กับการสอนสังคมศึกษาในสถานศึกษามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนา ผู้เรียนในยุคปัจจุบัน ครูสังคมศึกษามีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ถ่ายทอดหลักพุทธธรรมผ่านการจัดการเรียน การสอน โดยการประยุกต์ใช้หลักธรรมต่างๆ เช่น พรหมวิหาร 4, อิทธิบาท 4 และไตรสิกขา ในการพัฒนา ผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา การจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธ ไม่เพียงแต่มุ่ง พัฒนาความรู้ทางวิชาการเท่านั้น แต่ยังเน้นการพัฒนาทักษะชีวิต คุณธรรมจริยธรรม และการคิดวิเคราะห์ อย่างมีเหตุผล ผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การเรียนรู้จากสถานการณ์จริง การทำโครงการคุณธรรม และการฝึกปฏิบัติธรรม ความสำเร็จของการบูรณาการพุทธศาสตร์ในการสอนสังคมศึกษา จะเกิดขึ้นได้ต้อง อาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งครู ผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชน รวมทั้งการพัฒนาครูให้มีความรู้ความ เข้าใจในหลักพุทธธรรมอย่างลึกซึ้ง และสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธ เพื่อสร้างศรัทธาและแรงบันดาลใจให้แก่ผู้เรียนในการพัฒนาตนเองให้เป็นทั้งคนเก่งและคนดีของสังคม

ภาพที่ 3 โครงการพัฒนาการจัดการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างทักษะนักศึกษาครูให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ศตวรรษที่ 21 ใน กิจกรรมที่ 2 “ครูสังคัมกับพุทธศาสตร์” จัดโดย สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย ร่วมกับ โรงเรียนศุภวารณ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

องค์ความรู้ใหม่

โมเดลการบูรณาการพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคัมในสถานศึกษา ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 4 ด้าน ที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ซึ่งทั้ง 4 องค์ประกอบนี้บูรณาการผ่านหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) โดยมีครูสังคัมเป็นผู้ขับเคลื่อนการพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา จุดเด่นของโมเดลนี้ คือ การบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการจัดการเรียนการสอนสังคัมศึกษาอย่างเป็นระบบ ผ่านการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย และมีการประเมินผลที่ครอบคลุมทุกด้านของการพัฒนาผู้เรียน

ภาพที่ 3 โมเดลครูสังคัมกับพุทธศาสตร์

บรรณานุกรม

- ผกาพรรณ กรอบแก้ว และคณะ. (2567). วัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญเกาะเกร็ด: การบูรณาการเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียนนนทบุรีวิทยาลัย สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี. วารสารสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม. 5(2), 14–28.
- พระเจริญ บุญทศ, ดร. และ ดร.ลัดดาวัลย์ คงทอง. (2563). การประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 ในการเรียนรู้รายวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียน โรงเรียนมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สังกัดงาน กลุ่มโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขตกลุ่ม 3. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระไตรปิฎกเล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ 7 [ฉบับมหาจุฬาฯ] สังยุตตนิกาย สคาถวรรค) เนื้อความพระไตรปิฎกฉบับ มจร. เล่มที่ 15 หน้า 61. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://84000.org/tipitaka/pitaka_item/read_page.php?book=15&page=61&pages=1&edition=mcu [10 มกราคม 2568].

- พระพันธ์วัฒน์ ธรรมวาทโน (ภูมิรัง), ประยูร แสงใส. (2564). การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาตามแนวทางพระพุทธศาสนา. *Journal of Buddhist Education and Research (JBER)*. (7), 235-246.
- พระภัทรชัยยุทธ อดุลย์. (2564). การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรมของโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*. 3(2), 83-92.
- พระมหาจินดา อาจารย์สุโล. (2526). *การวัดและการประเมินผลการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์*. ศีล 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กราฟิกอาร์ต.
- พระมหาวิมล กลยานธมโม (สมตัว) และพระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม. (2563). คุณธรรมที่พึงประสงค์ของครูตามหลักพระพุทธศาสนา. *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์*. 4(2), 156-166.
- พระศักดิ์ดา ฉันทโก (สุวรรณทา) และสมศักดิ์ บุญบุญ. (2558). กระบวนการพัฒนาผู้เรียนตามแนวพระพุทธศาสนาในสังคมไทย. *วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร*. 17(3), 144-153.
- วรเทพ เวียงแก. (2560). จรรยาบรรณวิชาชีพตามแนวพุทธศาสตร์: ศีล 5. *วารสารแสงอีสาน*. 16(1), 230-242.
- วิชัย วงษ์ใหญ่ และ มารุต พัฒนา. (2562). *การพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สมเจตน์ ผิวทองงาม. (2559). การแนะแนวเพื่อชีวิตที่ดีงามในคำสอนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 24(46), 173-187.
- อำพล บุตดาสาร และคณะ. (2564). พระพุทธศาสนา: รากฐานการศึกษาไทยที่ควรหันมามอง. *วารสารปณิธาน*. 17(1), 81-100.